

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка (Суми)
кафедра соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності
Департамент соціального захисту населення
Сумської обласної державної адміністрації
Служба у справах дітей Сумської обласної державної адміністрації
Сумський обласний центр соціальних служб
Громадська організація «Ліга сучасних жінок»
Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (Суми)
кафедра педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту
Київський університет імені Бориса Грінченка (Київ)
кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля (Сєвєродонецьк)
кафедра практичної психології та соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів)
кафедра соціальної роботи
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя (Ніжин)
кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи
Черкаський державний технологічний університет (Черкаси)
кафедра соціального забезпечення
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка (Тернопіль)
кафедра соціальної роботи, спеціальної освіти і менеджменту соціокультурної діяльності
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди (Харків)
кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки
Криворізький державний педагогічний університет (Кривий Ріг)
кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи
Природничо-гуманітарний університет імені Яна Длугоша
(Ченстохова, Республіка Польща)
кафедра соціальної політики, соціальної роботи і туризму
Молдовський державний університет (Кишинів, Республіка Молдова)
докторська школа соціальних і педагогічних наук

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА СІМ'Ї ТА ДИТИНИ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ ГРОМАДИ

Матеріали
III Всеукраїнської науково-практичної конференції
з міжнародною участю

01-02 червня 2021 року, м. Суми

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Сумського державного педагогічного університету
імені А.С. Макаренка
(протокол № 13 від 22.06.2021 р.)*

Редакційна колегія:

- А.О. Полянничко* – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності СумДПУ імені А.С. Макаренка;
О.М. Полякова – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності СумДПУ імені А.С. Макаренка, голова ГО «Ліга сучасних жінок»;
О.В. Знобей – викладач кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності СумДПУ імені А.С. Макаренка;
Є.В. Стеценко – старший лаборант кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності СумДПУ імені А.С. Макаренка.

С69 Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (01-02 червня 2021 року, м. Суми). – Суми : ФОП Цьома С.П., 2021. – 310 с.

Збірник містить матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади».

У збірнику розглядаються технології соціально-педагогічної, психологічної, корекційної та соціокультурної підтримки сім'ї і дитини у вітчизняному та зарубіжному контексті; партнерство державних та громадських організацій у сфері надання соціальних послуг сім'ї та дитині; гендерний підхід як засіб оптимізації соціальної підтримки і соціально-правового захисту сім'ї та дитини; підготовка фахівців соціальної та соціокультурної сфери до соціальної підтримки сім'ї та дитини.

УДК 316.356.2:316.61:37.013.42(063)

© Колектив авторів, 2021

© ФОП Цьома С.П., 2021

Кива А. В., Рижанова А. О. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОБМЕЖЕНИМИ ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ	54
Кирпань Е. В., Ключко О. О. ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ДОПОМОГ ЛЮДЬМ ПЕНСІЙНОГО ВІКУ	58
Ключко О. М., Ключко О. О. АКТУАЛІЗАЦІЯ ДОСВІДУ ІЗ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ У СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ	62
Конончук А. І. ПРОФІЛАКТИКА БЕЗДОГЛЯДНОСТІ ТА БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ ДІТЕЙ У ГРОМАДІ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ У КОНТЕКСТІ ГЕНЕЗИ ВИРІШЕННЯ	65
Лях Т. Л. ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ	69
Макаренко С. Р., Пономаренко Л. І. КІБЕРБУЛІНГ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА	72
Макаренко Ю. А., Знобей О. В. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З РІЗНИМИ ТИПАМИ СІМЕЙ	75
Матяш Д. О., Полякова О. М. ПРОБЛЕМА АЛКОГОЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ В УКРАЇНІ	79
Нікітіна В. О., Пономаренко Л. І. ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	82
Олійник Г. М. ВПЛИВ НАСИЛЬСТВА НА ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ СІМ'Ї ТА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ	86
Останіна Н. С. СОЦІАЛЬНА РОБОТА В ГРОМАДІ З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ	89
Прудник В. В. СОЦІАЛЬНЕ ПРОЕКТУВАННЯ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ КОЛЕДЖУ	93
Романченко Є. Б., Полякова О. М. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ДИТИНИ НА ВИХОВАННЯ В СІМ'Ї: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ	95
Сафронова Д. А., Панасюк В. Ю. БЛАГОДІЙНІСТЬ У РОЗВ'ЯЗАННІ ПРОБЛЕМ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ І ПІДТРИМКИ БАТЬКІВСТВА І ДИТИНСТВА НА РІВНІ ГРОМАДИ	99
Сім'ячко А. В., Пономаренко Л. І. ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ ЛЮДЕЙ ПЕНСІЙНОГО ВІКУ	101
Спіріна Т. П. ОЦІНКА ПОТРЕБ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ	104

Олійник Г. М.,
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи,
спеціальної освіти і менеджменту соціокультурної діяльності,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

ВПЛИВ НАСИЛЬСТВА НА ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ СІМ'Ї ТА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Сім'я як первинний осередок суспільства, унікальний соціальний інститут формування і становлення суспільних відносин повинна перебувати під особливим захистом держави, в тому числі – під захистом від проявів насильства та жорстокості. Адже саме від фізичного та духовного здоров'я членів сім'ї, спрямованості її життєдіяльності залежать стабільність і процвітання країни. В умовах скочування сімейних стосунків до деструктивних виявів надзвичайно актуальними стають питання здійснення ефективної протидії поширенню насильства в родинях як на державному рівні, так і рівні територіальної громади [7, с. 3].

Роль сім'ї у суспільстві незрівнянна за своєю силою ні з якими іншими соціальними інститутами, оскільки саме від неї значною мірою залежить перспектива розвитку всього суспільства, в сім'ї формується і розвивається особистість, відбувається оволодіння нею соціальними ролями, необхідними для адаптації та життєдіяльності. Життєздатність сім'ї визначається, насамперед, характером соціальної взаємодії між її структурними елементами в межах систем: «чоловік-дружина», «батьки-дитина», «дитина-дитина» тощо. Нерідко взаємини у сім'ї набувають форми конфліктної взаємодії, в межах якої конфліктна ситуація вирішується у насильницький спосіб [1, с. 7].

Проблема насильства в сім'ї неодноразово виступала предметом як численних наукових досліджень (В. Бондаровська, В. Гончарова, Т. Журавель, О. Руднева, О. Савчук, Т. Титаренко, І. Трубавіна, Н. Щербак, Т. Цюман та інших), так і обговорення соціальними педагогами, соціальними працівниками, практичними психологами, педагогами-практиками.

Основним принципом побудови правової, соціально-орієнтованої держави є забезпечення охорони життя, здоров'я кожного члена суспільства, його честі й гідності, недоторканості й безпеки. Осередком збереження «людяності», гуманності суспільства за всіх часів була і залишається сім'я.

Сім'я функціонує на основі спільного побуту, економічного, морально-психологічного укладу, виховання дітей, взаємної відповідальності. Вона забезпечує соціалізацію людини, само реалізацію особистості, захист від проблем, сприяє формуванню особистості з усталеною поведінкою [4, с. 286].

Життєдіяльність сім'ї реалізується через основні її функції: матеріально-економічну (бюджет сім'ї, організація споживчої діяльності, участь у суспільному виробництві, набуття професії, відновлення втрачених на виробництві сил); житлово-побутову (забезпеченість житлом, ведення домашнього господарства, організація побуту); репродуктивну (продовження людського роду); комунікативну (створення сприятливого сімейного мікроклімату, внутрішньосімейне спілкування, взаємостосунки сім'ї з мікро- і макросередовищем, контакт зі ЗМІ, літературою, мистецтвом); виховну (формування особистості дитини, передача їй соціального досвіду); рекреативну (організація вільного часу та відпочинку) [9, с. 246].

Реакція сім'ї на існуючі суспільні виклики залежить від багатьох чинників: рівня доходів, житлових умов, соціально-демографічних характеристик сім'ї, освітнього та культурного рівня членів сім'ї, виконання ними своїх сімейних ролей [5, с. 108]. Незважаючи на важливість усіх чинників, визначальним для налагодження нормальної життєдіяльності, для здатності сім'ї протистояти проблемам, які виникають є, на наш погляд, сімейна взаємодія.

Взаємодія – поняття, загальне для багатьох галузей знань. У найбільш загальному вигляді взаємодію можна розглядати як організацію спільних дій індивідів, груп, організацій, яка дозволяє їм реалізувати будь-яку загальну для них роботу. В «Українському педагогічному словнику» зазначено: «Взаємодія соціальна – взаємний вплив різних сфер, явищ і процесів, осіб або спільностей, який здійснюється за допомогою соціальної діяльності» [2, с. 71]. У процесі взаємодії кожна зі сторін є причиною дій іншої сторони і наслідком попередньої. У взаємодії визначається ставлення однієї людини до іншої як до суб'єкта з власним внутрішнім світом, проте взаємодія може здійснюватися поверхово, не зачіпаючи оцінок людей [2, с. 72]. Соціальна взаємодія реалізується через систему дій і викликає відповідну реакцію з боку оточуючих. У процесі її реалізується соціальна дія партнерів, відбувається взаємне пристосування дій кожного з них, однастайність у розумінні ситуації, усвідомленні її смислу дій, певний ступінь солідарності між ними [3, с. 203].

Види соціальної взаємодії класифікують: за кількістю суб'єктів взаємодії: між двома людьми, між індивідом і групою, між групами; за характером взаємовідносин суб'єктів взаємодії: одностороння та двостороння, солідарна (узгоджена) та антагоністична (ворожа); за терміном: короткочасна й довгочасна; за наявністю (відсутністю) організованості: організована та неорганізована; за свідомістю взаємодії: усвідомлена та неусвідомлена; за «матеріальністю» обміну: інтелектуальна (ідейна), почуттєва (емоційна) та вольова [3, с. 206-207]. Аналіз явища сімейної соціальної взаємодії дозволяє виділити два її основних види: функціонально-рольова та емоційно-міжособистісна [4, с.163].

Функціонально-рольова сімейна взаємодія виникає у сфері пізнання, предметно-практичної і духовно практичної діяльності. Для ідеальної функціонально-рольової соціальної взаємодії необхідна вербалізація і чітке формулювання, свідоме прийняття учасниками. Емоційно-міжособистісна сімейна взаємодія виникає, в першу чергу, у сфері спілкування і керується ціллю задовольнити потреби членів сім'ї в емоційному контакті. Ця ціль, як правило, не потребує вербалізації [8, с. 35]. У сімейному житті ці два види соціальної взаємодії тісно пов'язані.

Один із засновників чиказької школи соціальної екології Р. Парк [8, с. 42] обґрунтував чотири основні форми сімейної соціальної взаємодії: змагання, пристосування, конфлікт та асиміляцію. Власне проявам насильства у сім'ї передують така форма соціальної взаємодії як подружній (сімейний) конфлікт. Під подружнім конфліктом розуміють взаємний негативний стан подружжя, що характеризується різного рівня негативізмом у стосунках, і викликаний їх несумісністю. Будь-який подружній конфлікт характеризується низкою особливостей: можливістю переходу негативізму з нижчого до вищого рівня, приведення конфліктуючих у стресовий стан, у вибух негативних почуттів, що спотворюють психіку людей; загостренням негативних переживань, нещадністю оцінок, звинувачувальним характером висновків (в основі подружнього конфлікту лежить (у більшості випадків) прагнення принизити партнера, наполягти на своєму); появою відчуття спустошеності, байдужістю, амбіційністю, пияцтвом, пошуком сторонніх зв'язків, розваг; здатністю розгортатися незалежно від причини і приводів. Адже навіть ті розбіжності, в основі яких не було приниження гідності партнера, у процесі свого розвитку неминуче приводять до ударів по самолюбству; унікальністю та неповторністю [8, с. 14].

Що стосується конфліктів у системі «батьки-діти», то вони, як правило, виникають у зв'язку із: нестійкістю батьківського ставлення; гіперопікою; неповагою прав дитини на самостійність; надмірним батьківським авторитетом [6].

Процес і результат розв'язання подружніх (сімейних) конфліктів – рушійна сила розвитку сім'ї. Тоді різні думки, погляди, інтереси не видаються такими, які не можна розв'язати. Таким чином, конфлікти – це один із засобів розвитку сімейних стосунків. Головним при цьому є не вид конфлікту, а те, як він вирішується [6, с. 47].

У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі виокремлюють три основні підходи до розуміння проблеми насильства в сім'ї: соціокультурний, індивідуально-психологічний і системно-сімейний.

У межах соціокультурного підходу насильство в сім'ї розглядається як наслідок певної класової, економічної та гендерної нерівності в суспільстві. [3, с. 282; 7, с. 3].

Індивідуально-психологічний підхід пояснює насильство в сім'ї як наслідок виявлення певних індивідуальних рис, особливостей і станів, притаманних особистостям, що втягнуті в насильство.

Системно-сімейний підхід розглядає насильство як продукт всієї сімейної системи, а не результат індивідуальної патології.

Вищезазначені підходи до виникнення насильства в сім'ї лежать також і в основі роботи, спрямованої на профілактику даного феномену, а також надання сім'ї соціально-педагогічної, психологічної, психотерапевтичної допомоги з метою припинення насильства та його подолання [3, с. 83].

Висновок. Сім'я, як найменший осередок суспільства, постійно відчуває на собі безпосередньо або опосередковано ті зміни, що відбуваються в країні і, відповідно, сама накладає відбиток на розвиток суспільства. Визначальною для налагодження нормальної життєдіяльності сім'ї є соціальна взаємодія – взаємний вплив різних сфер, явищ і процесів, членів сім'ї, який здійснюється за допомогою соціальної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Власов П. О. *Насильство в сім'ї та соціальна робота з сім'ями, в яких чиниться насильство : інформаційно-практичний посібник.* Дніпропетровськ, 2006. 138 с.
2. Гончаренко С. У. *Український педагогічний словник.* Київ : Либідь, 1997. 376 с.
3. *Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Зверєвої.* Київ, Сімферополь : Універсум, 2013. 536 с.
4. Коваль Л. Г., Зверева І. Д., Хлебнік С. Р. *Соціальна педагогіка. Соціальна робота : навч. посібник.* Київ : ІЗМН, 1997. 392 с.
5. Мудрик А. В. *Социальная педагогика : учеб. для студ. пед вузов / Под ред. В. А. Сластенина. 4-е изд., доп. М.,: Издательский центр «Академия», 2003. 200 с*
6. *Організація роботи з розв'язання проблем насильства в школі : навч. - метод. пос. / Упорядн. Дубровська Є. В., Ясеновська М. Е.* Київ : Науковий світ, 2013. 96 с.
7. *Проблеми насильства в сім'ї : правові та соціальні аспекти / упорядн. О. М. Руднєва ; наук. ред. А. П. Гетьман.* Харків : Право, 1999. 212 с.
8. Семиченко В. А., Заслуженюк В. С. *Психологія і педагогіка сімейного спілкування : навч. пос. для студентів ВНЗ.* Київ, 1998. 124 с.
9. *Соціальна педагогіка : підручник. 4-те вид. виправ. та доп. / За ред. проф. А. Й. Капської.* Київ : Центр учбової літератури, 2009. 488 с.

Останіна Н. С.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя*

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В ГРОМАДІ З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Цивілізованість суспільства визначається ставленням до дитини, культурою взаємин між батьками й дітьми, певними поглядами на виховання в сім'ї, яка була і залишається головним важелем суспільства, де закладаються основні риси дитини, людини,